

Neuroeetikast

Andres Soosaar

Mis on eetika?

- Moraal ja eetika on mõnede jaoks sünonüümid, mõnede jaoks mitte.
- Eetika tegeleb käitumise väärtuselise (hea/halb) aspekti hindamisega.
- Eetika on vaadeldav ka omapärase sotsiaalse regulatsioonina.

Küsimus moraali ja eetika päritolust

EO Wilson -- *Centuries of debate on the origin of ethics come down to this: **Either ethical principles, such as justice and human rights, are independent of human experience, or they are human inventions.** The distinction is more than an exercise for academic philosophers*

Mis on neuroeetika?

Vähemalt 4 erinevat võimalust:

- I. Vahetult närviteadusliku uurimistööga seotud bioeetilised probleemid.
- II. Moraali ja eetikaga seotud vaimse tegevuse ajuprotsesside selgitamine.
- III. Kliinilise eetika küsimused, nt ajusurma ja neurointensiivravi probleemid.
- IV. Eetilised probleemid, mis tulenevad närviteaduse tulevikus pakutavatest võimalustest muuta (parandada?) eesmärgipäraselt aju ja seeläbi ka vaimu toimimist.

Ajalugu

- Mõiste ja probleemistik sugenevad kuskil 1980. ja 1990. aastate kandis.
- Tippmoment oli ilmselt 2000 aastate algus, vt näiteks USA presidendi bioeetika nõukogu spetsiaalne sessioonide sari

Reduktsionistlik doktriin

- Inimese vaimne poolus on aju või õigemini tema teatud üksikute struktuursete komponentide (geenid, sünapssid, närviringid vms) talitlemise produkt.
- Rodolfo Llinas või Francis Crick: te ei ole midagi muud, kui (vaid?) aju funktsioon või kimp närvirakke.

Aju-uuringute eetika

- Kellel ja missugustel tingimustel tohib aju ja käitumist uurida?
- Inimuuringud on lubatavad selle määran, et need ei kahjusta ega muuda olulisel määral inimest. Kas viimane kehtib ka haige inimese kohta?
- Bioeetika olulisemad printsiibid: **inimväärikuse austamine, autonoomia, heategemine, mittekahjustamine, õiglus.**

Kes ja kuidas otsustab, et uuringud jäävad lubatu piiresse?

- Otsustajad võiksid olla teadlased, katsealused või kogukonnad-ühiskonnad.
- Praeguseks on üldlevinud, et enne uuringu alustamist peab see saama heakskiidu eetikakomiteelt ning uuritavate autonoomiat tuleb arvestada nii palju kui võimalik.
- Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomitee, vt <http://www.ut.ee/ta/teadus/eetika>

Aju-uuringud loomadel

- Kaks põhilist vaadet: (i) käib üks olelusvõitlus ning inimesel on võitjana õigus endale kõike ja kõiki allutada ning (ii) elav on eriline ning väärrib erilist respekti.
- Praegu on üks kompromissi aeg, kus loomadel tuleb katseid teha, kuid teatud piirangutega.
- Inimahvidele on omistatud eriline inimeste enestega päris sarnane staatus.

Kuidas aju produtseerib moraali?

- Et on olemas järjest paremad (suurema ajalise ja ruumilise resolutsiooniga) vahendid-meetodid teadvusel olevas ajus toimuva hindamiseks, siis on järjest enam üritatud leida, mis toimub ajus moraaliotsuse tegemise eel ja aegu.
- Tuginemine aju talitluse teatud stereotüüpidele, nt moraal kui (tingitud) refleks?

Phineas Gage'i (1823 – 1860) juhtum

- 13.09.1848 sai Phineas Gage skeemil kujutatud pea vigastuse
- Peale vigastust ei olnud Gage tema lähedaste arvates enam see, kes ta oli enne.
- Ta hoiakud-suhtumised ja käitumine olid põhjalikult muutunud tujukuse ja teistest mittehoolimise suunas.

3 tähtsat võimet eetika(k)s

- VABA TAHE – RATSIONAALNE
KAALUTLEMINE – EMOTSIOONID
- Vaba tahte olemasolu näikse olevat vajalik eeltingimus nii õiguse kui moraali subjektiks olemisele
- Nendeks on vaja küll teadvust, kuid mitte üheaegselt kogu aju.

Moraalne kaalutlemine

- Prefrontaalne ajukoor näikse on oluline moraalse kaalutlemise ja sobiva sotsiaalse käitumise realiseerimisel.
- Ka mandelkeha näikse oluline olevat moraaliotsustuste tegemisel.
- Kognitiivteadlased üritavad luua moraalse kaalutlemise üldisi funktsionaalseid skeeme.

Emotsioonide roll moraaliotsuste tegemisel

- Emotsioonid on kvalitatiivsed hinnangud toimuvale.
- Vastandlikult traditsioonilisele filosoofilisele lähenemisele, mille kohaselt eetika peaks olema vaid mõistuslik, on üha enam teaduslikke andmeid, et emotsioonid moraaliotsuste tegemise paratamatuks komponendiks või kaaslaseks.
- Limbilise korteksi struktuurid aktiveeruvad moraaliotsustuste tegemisel.

Aju remontimisega kaasnevad väärtusprobleemid

- Haiguslike seisundite korrigeerimine ja neist vabanemine. Kellelgi, v.a. eugeenikud, ei tohiks midagi selle vastu olla.
- Normaalse vaimu (mis see ka ei oleks) paremaks tegemise vajadus-lubatavus ning selle bioloogilised, psühholoogilised ja sotsiaalsed piirid.

Psühhofarmakonide kasutamise eetika

- Psüühikat (aju) on eesmärgipäraselt üritatud keemiliselt mõjutada juba väga pikka aega, nt alkohol ja looduslikud mõnuained.
- Piir lubatud ja keelatud narkootikumide vahel.
- Psühhofarmakoloogia õiguslikud, poliitilised ja ärilised aspektid

Tehisvaimu eetika

- Kas tehisvaim on üldse võimalik?
- Kui see peaks olema võimalik, siis kelle või mille järgi tuleks seda disainida? Kas unenäod tuleks näiteks ära kaotada?

Kokkuvõtteks

- Närvirakkude võimekus näikse olevat nii elava triumf kui proovikivi. Me oleme siiski midagi enam kui kimp närvirakke.
- Julge hundi rind ei pruugi närvirakkude ja nende omadustega mängides alati rasvane olla.
- Neuroeetika buum on selleks korraks möödunud, kuid uued avastused võivad olukorda kiiresti muuta.